

VLADIMIR GVOZDANOVIC

SV. DIMITRIJE U BRODSKOM DRENOVCU

(Prilog građi za povijest umjetnosti kontinentalne Hrvatske)

Usprkos ustaljenu mišljenju, srednjovjekovna je arhitektura ostavila znatan broj spomenika diljem kontinentalne Hrvatske. To osobito vrijedi za razdoblje gotike, stil koji je uz barok na ovom području najbrojnije zastupljen, kako u sakralnoj, tako i u profanoj arhitekturi. Uz monumentalne primjere zagrebačkih, na žalost radikalno restauriranih, crkava, nastao je i u drugim dijelovima zemlje niz kvalitetnih i značajnih objekata, kao što su fortifikacije Iloka i Đakova, crkve i samostani u Vošinu, Topuskom, Kloštar-Ivaniću, Šarengradu, Oštarijama, Remetincu, Našicama, Slavonskoj Požegi, Lepoglavi ili stari gradovi poput Ružice, Cessargrada, Samobora itd. Na žalost, tek su djelomično sačuvani upravo najljepši primjeri sakralne arhitekture, koji se ističu kvalitetom cjeline i detalja — poput Voćina, Topuskog ili franjevačke crkve u Kloštar-Ivaniću, i monumentalnim dimenzijama, poput crkve u Oštarijama. Danas nam upravo pred očima nestaje rijetko zanimljiva i vrijedna crkva u Ivanić-Kloštru.

No osim većih objekata, vezanih uz značajnija središta poput Zagreba, Iloka, Slavonske Požege, samostana u Topuskom, Voćinu, Našicama ili donacija istaknutih feudalaca, kao crkve u Oštarijama, rezultata darežljivosti pobožnog Martina Frankopana »Bogatog«, nastao je u ladanjskim regijama čitav niz jednostavnih jednobrodnih župnih crkava i kapela. Cesto ovi skromni objekti predstavljaju prava estetska iznenađenja. Na primjer, pravi je biser kasne gotike Sv. Vuk u Vukovju ili kapela u prizemlju tornja u Bjelovarskoj Raci s paučinastim rebrima Rejtove škole.

Kako još ni umjetnička topografija kontinentalne Hrvatske nije potpuno definirana, daleko smo još od sintetičkog pogleda na srednjovjekovnu arhitekturu ovih krajeva. Ovaj rad ima namjeru da posluži kao prilog građi za upotpunjavanje umjetničke topografije sjevernih hrvatskih krajeva.

Život slavenskog doseljenika na području Brodskog Drenovca datira od najtamnijih vremena migracija. U samom je mjestu otkriveno značajno nalazište avaro-slavske kulture osmog stoljeća,¹ ali su i Avari i Slaveni samo slijedili loka-

¹ Ksenija Vinski-Gasparini i Slavenka Ercegović, Ranosrednjovjekovno groblje u Bro-

dskom Drenovcu, Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu, 1958.

čiju prehistorijskog čovjeka. Taj je živio na gradini, koja će u kasnijem srednjem vijeku poslužiti upravo kao temelj kapeli sv. Dimitrija. I prehistorijski i srednjovjekovni čovjek našao je pogodne uvjete egzistencije na sjevernim, nekoć sigurno šumovitim, padinama Dilja, nedaleko od Orljave i plodnih njiva uz rijeku. U tri-

Sl. 1. Kapela Sv. Dimitrija u Brodskom Drenovcu

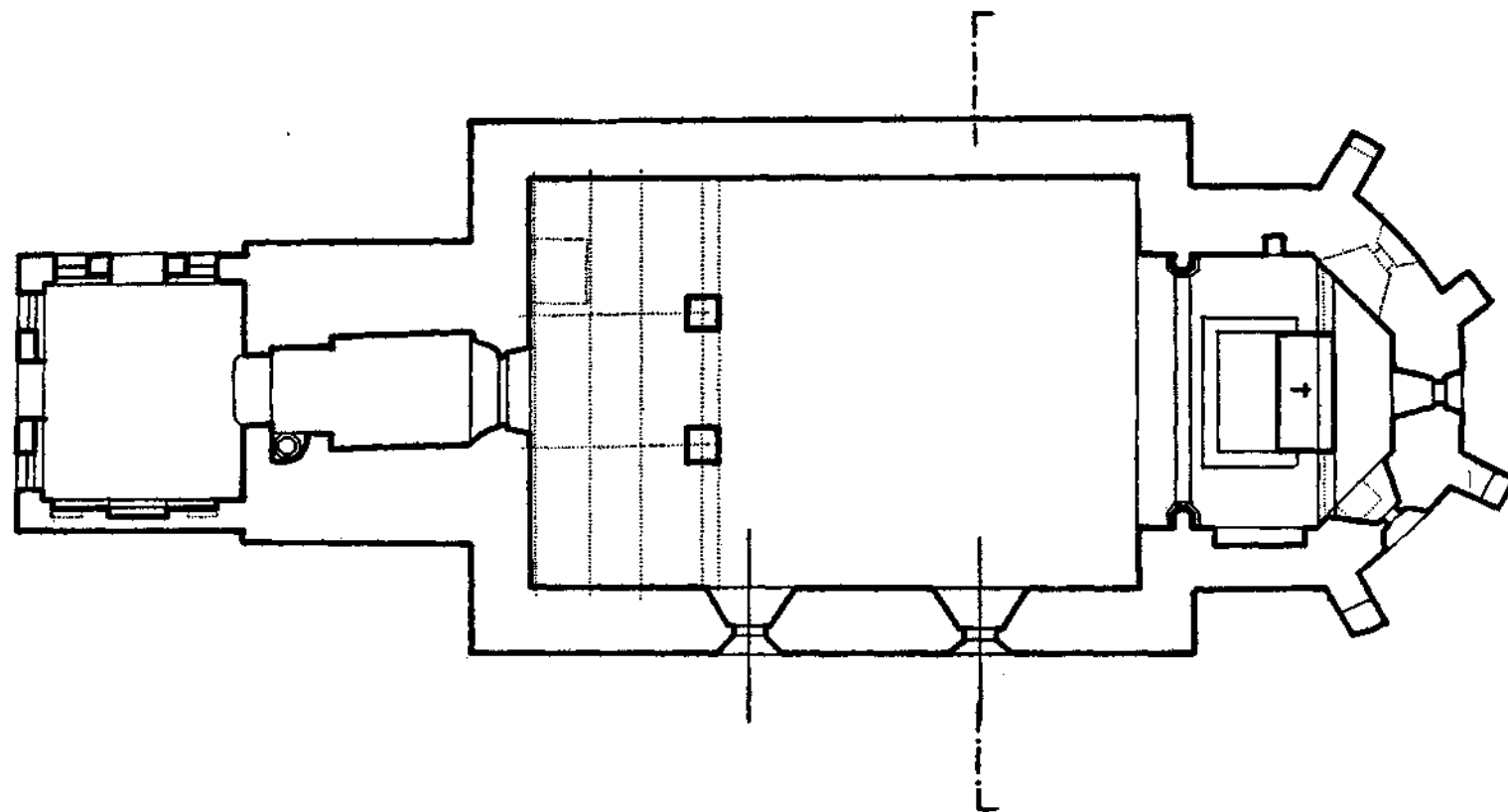
naestom stoljeću stoji ovdje važan kraljevski kastrum,² kojem danas više nema traga, nastao očito zbog ceste, što logikom geografske nužde veže, prolazeći dolinom Orljave, Posavinu s glasovitom »Vallis Aurea«. Oblik današnjeg razvučenog ušorenog sela pokazuje doskorašnju vrijednost ove prometnice, važnost koje je danas preuzela sjeverna strana doline, kuda prolazi i značajnija cesta i željeznička pruga. No ipak cijela dolina donje Orljave ostaje uglavnom po strani od suvremenog prometa, koji se služi suvremenim asfaltnim putovima.

Po prilici nad sredinom nekoliko kilometara dugog niza kuća, što se naziva Drenovcem — na glavici, staroj gradini, diže se, kapela sv. Dimitrija (si. 1). Kapela pripada nizu slavonskih crkava s izrazitim fortifikacijskim elementima — ona je ukratko crkva-tvrđava.³

¹ Anadela Horvat, Obilazak spomenika kulture kotara Slavonski Brod, Vjesnik Društva muzejsko-konzervatorskih radnika NRH, HI/1954, str. 104-106. »Castrum regis de Posoga Dornoch vocata iuxta fluvium Ortoa« spominje se 1230 (Josip Bösendorfer: Crtice

iz slavonske povijesti, Osijek, 1910, str. 121). Kastrum se spominje nadalje 1347, 1443, 1506-7, isto str. 121-122.

³ Kao što su u Novim Mikanovcima, Moroviću. Bjelovarskoj Rači, Miholcu kod Križevaca, Brdovcu, Velikoj.

SI. 2. Tlocrt kapele Sv. Dimitrija u Brodskom Drenovcu

Kapela je pravilno orijentirana (si. 2 — tlocrt). Poligonalno kratko svetište slijedi pravokutan, tek nešto izdužen, brod i masivan zvonik kvadratičnog tlocrta, simetrično postavljen pred zapadnu fasadu. Pred zvonikom je maleno predvorje. Nad svetištem se diže kula polukružnog tlocrta. Toranj je pokriven piramidalnom kapom, a kula peterostranim krovom, oboje sa sindrom, dok je brod pokriven dvostrešnim krovom od crijepa. Pristupajući sa zapada, najprije ulazimo u predvorje, također pokriveno dvostrešnim pokrovom crijepa. Tlocrt je približno kvadratičan, popločen je opekom. Na sve tri slobodne strane nalazi se po jedan prolaz i po dva prozora šiljatog nadvoja. Otvori na južnoj fasadi naknadno su zazidani. Predvorje je recentno izgrađeno, što se odmah opaža po formatu opeke i čistim metričkim mjerama. Pokriva ga ravan strop.

Prizemlje tornja oblikovano je kao maleni portik, u koji se ulazi kroz polukružno presvođen otvor, koso zasječena vanjskog ruba. Niša prolaza iznutra se širi, svedena je segmentnim nadvojem. Desno od prolaza u zidu nalazi se rustična recentna škropionica. Tlocrtno — prizemlje zvonika malo je izdužen pravokutnik. Pokriven je križno-rebrastim svodom na konzolama. Pravokutna rebra lagano se svijaju uza zidnu plohu. I rebra i konzole debelo su prežbukani, pa nije lako očitavati detalje. Konzole su poligonalna tlocrta, te se čini da nose tragove nekog reljefa. Na konzoli u jugoistočnom uglu kao da se zapaža neko lice. No to su samo nagađanja.

U crkvu se ulazi kroz vrata sa šiljatom lunetom. Gornja, segmentno savinuta, greda drvenog okvira ujedno je i donja granica lunete. Luneta je okružena profiliranim okvirom, što ga sačinjavaju izvana prema unutra: koso zasječen pojas, konkavni polukružni žljeb, malen istaknuti konveksni potez(?) i širi polukružni konveksni profil. I ova se profilacija teško čita pod debelim slojem žbuke. Tekla je možda kontinuirano do poda, ali se u današnjem stanju oštećenosti dovratnika teško može nešto sigurno utvrditi. Prostor crkve dijeli se na neizdužen pravokutni brod i kratko poligonalno svetište, odvojeno dvostruko usječenim trijumfalnim lukom. Luk je šiljat, a nutarnji mu je potez koso zasječen. Počiva na pilastrima s kapitelnim zonama. Ove su na istoj visini kao i kapitelne zone koje su podupirale uklonjeni svod u svetištu. Zamijenio ga je barokni svod, sastojeći se od polukupole i poprečno razvučenog kalotastog svoda (češka kapa). Svih osam kapitelnih zona (dvije na trijumfalnom luku, šest u svetištu) obrađeno je na isti način. Nose ih dulje polukružne konzole, odozdol završene polustožastim postoljem s plitkim ravnim zaleđem. Taj je dio odvojen od tijela konzole konveksnim prstenom. Tijelo je oblikovano kao segment kugle. Tlocrtno-poligonalni abakus je, čini se, profiliran konkavnim polukružnim žljebom, s ponešto zakošenim ravnim završetkom. Tijela su pokrivena jedinstvenim sistemom vegetabilnog dekora. Na tijelu sjeverne strane trijumfalnog luka nalaze se veliki peterodjelni listovi loze na žilavoj stabljici, mirno, ali nipošto ukočeno raspoređeni po zakrivljenoj podlozi. Dvije stabljike prolaze i ovijaju se oko tijela konzole u sjeveroistočnom uglu do trijumfalnog luka. Slijedeće tijelo uz sjeverni zid ukrašeno je dvama nizovima izmjenično raspoređenih hrastovih listova; kapitelna zona lijevo, iza oltara, nosi niz uspravnih, malo povinutih, listova sitno valovitog ruba (bukva?), a slijedeća dva niza pokazuju lepršave, slobodno ukomponirane, sroliske listove bršljana. Grančice s hrastovim

listovima i žirom pojavljuju se na istočnoj kapitelnoj zoni uz južni zid (dvije grančice po tri lista i dva skupa po tri žira). Posljednja, uz trijumfalni luk, ponovno je dekorirana bršljanom. Isti ukras prelazi s nje na južnu konzolu trijumfalnog luka, razvijajući se u dvije grančice po četiri lista. Svi su vegetabilni elementi izvedeni u plitkom reljefu, prežbukani i obojeni. Svježi su i oblikom bliski prirodi listovi koje možemo sa sigurnošću prepoznati, a izvrsno se uklapaju u oblik podloge. Pokrenuti su samo toliko koliko traži shvaćanje njihove fizičke realnosti. Ne može se govoriti o stilizaciji nego samo o stanovitom dekorativnom ritmu kompozicije pojedinih kapitelnih zona.

U južnom zidu svetišta nalazi se sedilija s tri sjedišta, natkrivena trima šiljatim lukovima, koje u sredini podržavaju dvostruke konzole. Lukovi imaju zašiljene uške, na kojima se nalaze udubine, ali ne i potpune perforacije. Sedilija je jednostavna i veoma lijepo proporcionirana. U jugoistočnom zidu svetišta nalazi se zidna rupa za odlaganje pribora, nad njom je prozor u ljevkastoj niši segmentnog nadvoja. Otvor je veoma uzak i usiljen, a niša je izvana također šiljata obrisa. Tragovi sličnog zazidanog otvora vide se i na sjeveroistočnom zidu svetišta. U središnjem zidu iza oltara nalazio se, danas zazidani okulus zakošenog ruba. U interijeru pogled na taj zid zatvara oltar, postavljen u današnjem obliku 1957. godine. Prolazi sjeverno i južno od oltara omogućuju obilaženja.

Pravokutni brod dobiva s juga osvjetljenje kroz dva pravokutna prozora, sekundarno preoblikovana u ljevkastim nišama ravnih nadvoja. Izvana su niše svođene polukružno. Originalni su otvori bili vjerojatno manji i niži. Na dva stupa kvadratičnog tlocrta počiva drveni kor, uz zapadni zid broda. Stupovi se prema vrhu malo šire, sugerirajući kapitelne zone. Na kor vode ljestve u sjeverojapadnom kutu broda. Brod je pokriven ravnim drvenim stropom, a čitava je crkva popločena opekam. Ispred trijumfalnog luka nalaze se koso postavljeni oltari, onako kako je to volio barok. Jednostavno zidani stipesi potječu možda još iz tog vremena. S kora se može popeti ljestvama do otvora u sredini stropa, uza sâm zapadni zid, te se na taj način ulazi u krovište i u prvi kat zvonika. Šiljati ulaz u zvonik ima klesani kameni okvir, koso zasječen na strani krovišta. Opažaju se rupe za uklaпанje drvenarije i šarki. Krovna je konstrukcija izvedena sistemom razupora. Na prvom katu zvonika, na sve tri slobodne strane, otprilike u osi fasada, nalazi se po jedan uzani prozorčić, ponešto zašiljen, u ljevkastom kamenom okviru (izvana) i ljevkastim zašiljenim nišama (iznutra). Slično su izvedeni prozori drugog kata, raspoređeni upravo u osima fasada, samo što svijetli otvor ima ravan nadvoj, a nutarnje su niše svođene polukružno, izvedene radijalno poslaganim komadima kamena. Prozori trećeg kata većeg su formata (lođa za zvona). Čini se da su i djelomično preoblikovani, osobito južni i zapadni. Niše imaju segmentne nadvoje. Na sjevernoj fasadi nalazi se bifora uskih pravokutnih otvora. Je li taj oblik primijenjen u svrhu boljeg motrenja u smjeru naselja, u želji da prema selu upravi glas zvona ili jednostavno s namjerom da ova strana, prolazniku najvidljivija, djeluje »reprezentativnije«?

Prolazom u istočnom zabatnom zidu ulazi se iz krovišta u kulu nad svetištem. Nadvoj je jednostavna kamena greda, a rubovi su iz fino klesanog kvadra. Kat kule čini danas gornja ploha baroknog svoda, ali se na zidu, ispod razine vrha svoda,

vidi niz rupa za grede. U nekoj je fazi prije baroka svetište bilo natkriveno drvenim stropom. Nad opisanim katom bio je samo još jedan — danas uklonjen — te strop i krovnište. Na svakom su katu po tri puškarnice, jednostavni uski pravokutni prorezi u zidu. Na prvom su puškarnice usmjerene prema istoku, sjeveroistoku i jugoistoku, a na drugom je sjeveroistočna izmaknuta ulijevo, a druge dvije udesno od donjih, tako da se nadzire što veći prostor.

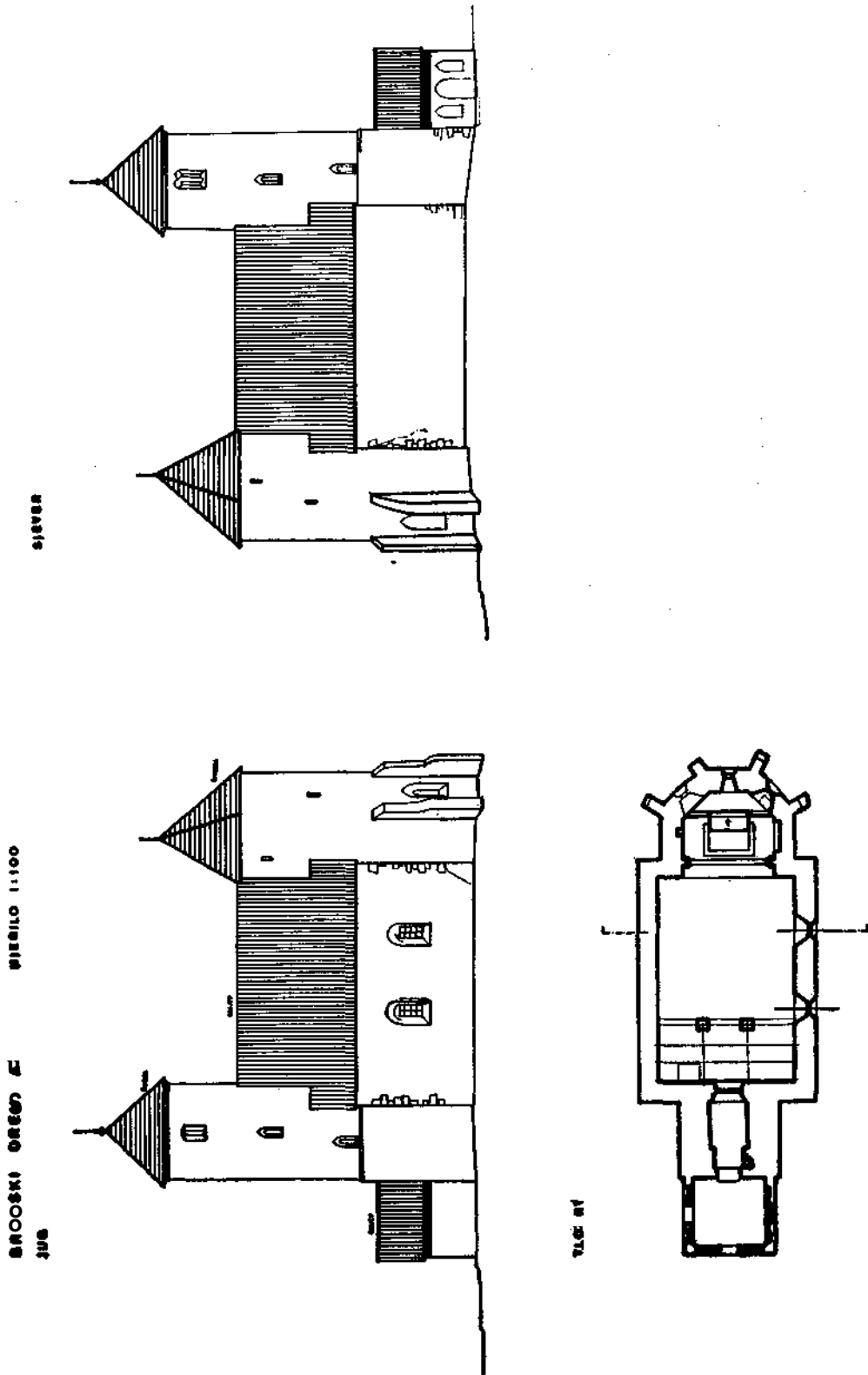
Kao okomite komunikacije u kuli i u zvoniku služe drvene ljestve. Na istočnom zabatnom zidu crkve može se pratiti tok prigradivanja kule. Pregrađivalo se na brzinu, bez pravih majstora, pa ni zidna ploha nije izvedena ravno. Naravno, zid se kule ne veže organski na zid crkve. Čini se, da je vrh zabatnog zida popravljani još jednom u gorjoj tehnici. U kutovima, kod spoja crkvenog zida i kule, u zidu su dva kosa usjeka, vjerojatno za umetanje nekih greda u vezi s negdašnjom stropnom konstrukcijom.

Izvana crkva djeľuje kao slikovita, ali kompaktna cjelina, komponirana od tri snažna, zatvorena plastična tijela (si. 3 i 4). Uzani otvori pružaju joj strog značaj utvrde. Još prije podizanja kule taj je karakter davao snažni zvonik (shvaćen kao dva kubusa, koji se sastaju na prvom katu; razlika u širini dijelova je minimalna). Jedino svetište ima nešto razvedeniji oblik, zahvaljujući kontraforima (četiri), koji podupiru lomove zida. Izvorno su bili dvostepenični, ali su više puta popravljani, te su tako sjeverni i sjeveroistočni poprimili jednostepenični oblik; sjeveroistočni je pri tom izgubio donji dio, a sjevernom je proširen gornji. Crkva je zidana lomljencem, donekle prilagođenim obliku izduženih kvadara. Nepravilnost pojedinih komada dovela je do obilne primjene smeđe-žučkasto-sive žbuke s grubim pijeskom. Slična je žbuka na svim dijelovima objekta. Struktura prizidane kule još je slabija. Te slabosti prikriva potpuno ožbukavanje vanjske plohe zida, osim rubova, koje ojačavaju klesani ugaoni kvadri i dijelova kontrafora, izvedenih kvadrima. Sve pristupačne klesane plohe pokrivene su ugrebenim, primitivnim i oštro stiliziranim crtežima-petroglifima vjerojatno apotropejsko-votivnog karaktera.⁴ Osobito je zanimljiv jelen na južnom kontraforu, raspelo i Bogorodica s djetetom na sjeverozapadnom uglu broda, prikazi stada, križevi itd. Uz životinjski element javlja se, dakle, figuralni i simbolični prikaz. Nameće se usporedba sa stećcima. Sv. Dimetrije će, dakle, pružiti građu i stručnjaku na tom području.

U izgradnji crkve možemo zapaziti nekoliko faza. Prvo, sama crkva s tornjem i poligonalnim svetištem pokazuje niz neosporno gotičkih elemenata. Gotika živi punim životom u kontinentalnoj Hrvatskoj od 1300. do otprilike 1520. godine. Naravno, vratit ćemo se na preciznije vremensko određenje ove faze. U drugoj fazi je dozidana kula nad svetištem. Oblik kule, blizak tipu »šale« ali bez kosina i povijesne činjenice govore bi u prilog vremenu neposredno prije ili u toku turske okupacije. Trećoj fazi pripada barokizacija crkve, novi svod u svetištu, raspored oltara. Konačno je u nekom neogotičkom momentu prizidano predvorje.

Slabo izdužen brod i kratko svetište, u koje se gotovo može upisati polukrug, čemu donekle tendiraju blago svinute stranice svetišnog poligona, te položaj zvonika pred zapadnom fasadom, govore za ranije datiranje unutar gornje granice gotičkog razdoblja. Srednjovjekovni zvonici u ovim krajevima, koji se mogu s

, A. Horvat, n. n. mj.

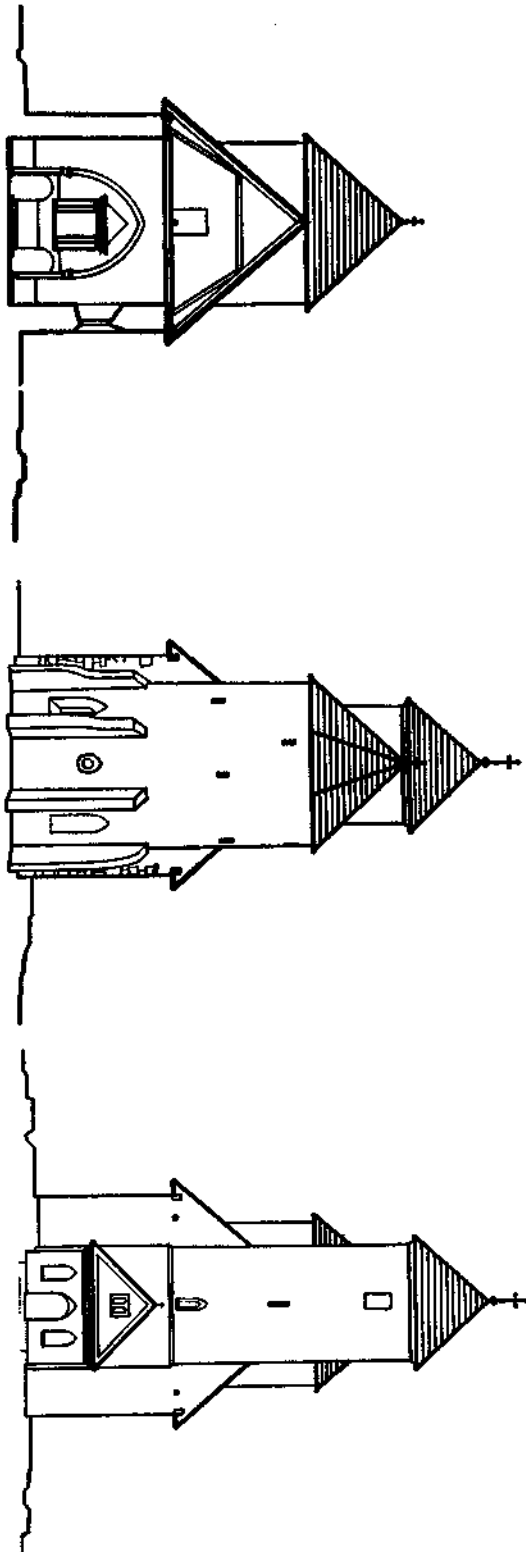

Sl. 3. Kapela Sv. Dimitrija — pogled s juga i sjever — te tlocrt

STARI
PRIMER
SKI
ORNOVAC

JATOK

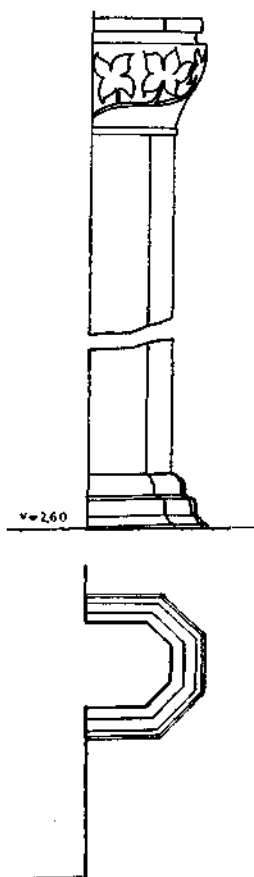
ZIJA O

v. D — presjek, te pogled s B i

10

pravom smatrati ranijima — poput zvonika u Novim Mikanovcima, Ledincima te možda u Moroviću⁵ — nalaze se upravo ispred zapadne fasade. U ruralnoj arhitekturi Ugarske i Transilvanije često susrećemo taj položaj. U Sloveniji samo izuzetno (Domanjševci,⁶). Romanička, pa i preromanička, arhitektura u drugim hrvatskim krajevima također poznaje takav položaj zvonika (Sv. Spas na Cetini, Koljani, Sv. Cecilija na Stupovima u Biskupiji, katedrala u Biogradu, Sv. Vid kod Dobrinja na Krku, Sv. Ilija kod Bala). Takav položaj zvonika može imati i fortifikacijske razloge. U Sedmogradskoj takvi zvonici prerastaju u prave pravcane donžone.⁷ Od naših sačuvanih zvonika upravo se zvonik u Brodskom Drenovcu najviše približava donžonskom tipu.

Sl. 5. Profil ulaznog okvira i baze trijumfalnog luka u kapeli

⁵ U posebnom radu posvećenom crkvi Majke Božje u Moroviću (rukopis) opširno razmatran položaj romaničkih zvonika.

⁶ Marijan Zadnikar, Umetnostni spomeniku v Pomurju, M. Sobotka, 1960, str. 4142. Objekt datira iz prve polovice 13. stoljeća.

Položaj zvonika pred zapadnom fasadom, u osi objekta, odgovara romaničkom shvaćanju simetrije i statičke ravnoteže. Gotika, s većim naglaskom na dinamici, smješta u našim krajevima zvonik uz bok objekta, najčešće u kut između broda i svetišta (Voćin, Remetinec, Ivanić-Kloštar, Šarengrad itd.). Ovaj se položaj sačuvao negdje i u baroku (Sv. Marko u Zagrebu), ali objekti između gotike i baroka (npr. Lovrečan) ili u samom baroku (Stupnik i bezbroj drugih primjera) češće posjeduju zvonik ponovno pred zapadnom fasadom, kao rezultat zakašnjelih sintetičkih tendencija kasne gotike. Dakle, položaj zvonika govorio bi ili za rano ili pak za veoma kasno datiranje. No ostali opisani elementi svakako ne odišu duhom kasne gotike. Otvori, formirani prvenstveno kao strijelnice, slab su nam oslonac. Izrazitiji gotički šiljati oblik ima trijumfalni luk, crkveni ulaz i otvor na južnoj strani svetišta. Pravokutni presjek rebara u prizemlju zvonika govori također za

⁷ Victor Roth, Geschichte der Deutschen Baukunst in Sieburgen, Strassburg, 1905. str. 97-112; isti, Die Deutsche Kunst in Siebenbürgen, Berlin, 1934, str. 65-67; — crkva u Eibesdorfu (Iglesul-nou, Szaszivanyfalva) nalikuje rasporedom elemenata našem primjeru u Drenovcu, str. 70-71 itd.

ranu fazu gotike, no glavni element za datiranje jesu konzole u svetištu. Sam oblik konzole nije nepoznat kasnoj panonskoj romanici.⁸ Svodovi na našem području rado počivaju na konzolama, pa tako i svodovi, koji se mogu datirati u raniju fazu gotike⁹ (Belec, Lohor, Martinščina — sve u 14. stoljeće). Što se tiče biljnog dekora, ukazali smo na odsutnost izrazite stilizacije. Romanika i kasna gotika stiliziraju, svaka na svoj način. No, čini se, upravo prijelazno razdoblje i ranija gotika teže naturalističkom tretmanu biljnog dekora. U nizu gotičkih prikaza bilja kod nas (Zagreb, Kloštar-Ivanić, Ilok, Voćin, Slavonska Požega, Belec, Velika) najveću blizinu pokazuju upravo primjeri 14. stoljeća: u prvom redu konzole svetišnog svoda u Belcu (Sv. Juraj), gdje susrećemo tek nešto plastičniji i nervozniji prikaz lozina lista. Na drugoj kvalitetnoj razini i višem stupnju klesarskog znanja prepoznajemo slične tendencije na skupini iločkih konzola, i to upravo onih koje se pripisuju 18. stoljeću,¹⁰ te konačno u vrhunskoj izvedbi u Stjepanovoj kapeli u Zagrebu (druga polovica 14. stoljeća), možda s jačom dozom stilizacije ili, točnije, discipline stila.¹¹ Ranijoj dataciji ne protive se ni profili ulaznog okvira, profil baze trijumfalnog luka (si. 5) te profil abakusa, pojednostavljeni oblik tipa koji se **javlja** već u kasnoj romanici. Svi ovi elementi, zajedno sa sedilijom, toliko su općenito gotički, da bi bilo teško crkvu preciznije datirati samo na temelju njih. S toga se čini da se može postaviti ranogotička datacija Sv. Dimitrija. Treba uzeti u obzir i faktor retardacije, koji i ne mora biti osobito velik s obzirom na to da je u Drenovcu bio značajan kraljevski kastrum. Smatram uputnim datirati prvu fazu Sv. Dimitrija u 14. stoljeće, točnije oko polovice stoljeća ili nešto ranije. Šteta je samo što više nema rebara u svetištu. Mogla su propasti prilikom nekog oštećenja ili su mogla biti namjerno uklonjena.¹² Druga je pretpostavka vjerojatnija. Da su rebara uništena nasilno, teško da bi se konzole tako lijepo sačuvala. Svodovi su možda uklonjeni zbog podizanja kule. Graditelj, koji očito nije imao neko osobito znanje, pobjojao se da bi pritisak svoda mogao djelovati negativno na čvrstoću zidova i stabilitet kule. Pri popravku crkve na početku 18. stoljeća barokni se arhi-

¹ Na primjeni Tiirje u Ugarskoj (Gali Lardislas, *L'architecture religieuse en Hongrie*, Pariz, 1929. poglavlje V).

A. Horvat je napisala za kapitelne zone u Drenovcu »opleteni vješto klesanim liščem loze i bršljana nakon pregrađnje svetišta u kulu nemaju svoju prvotnu funkciju, ali uz Voćin pripadaju među najbolje gotičke klesarske radove u Slavoniji« n. n. mj.. Vrlo lijep primjer takvog ranogotičkog lišća može se vidjeti u Sv. Petru i Pavlu, Wimpfen im Thal (Robert Dhome, *Geschichte der Deutschen Baukunst*, Berlin, 1885, str. 190-193, si. 168-172).

Sličan oblik konzole javlja se i na portalu Sv. Petra i Pavla u Koški, koje se može smatrati kasno-romaničkim objektom, možda čak ranog 14. stoljeća.

¹ Victor Roth (*Geschichte....*, str. 34) vrlo je točno primijetio, da u Panonsko-tra-

nsilvanskom prostoru gotovo posve izostaju primjeri ranogotičke arhitekture zbog vrlo duge perzistencije romanike (do prve polovice 14. stoljeća). Gotika jače prodire u 14. stoljeću s već zrelim oblicima.

" Danas u Povijesnom muzeju Hrvatske u Zagrebu. Kao argument za rano datiranje Sv. Dimitrija može se navesti sistem ugao-nih kvadara, kakav se javlja na burgovima 13/14. stoljeća — Zelinograd, Pecki, Blagaj na Sani itd. Baze trijumfalnog luka nalik su bazama u Kostanjevici na Krki (vidi Marijan Zadnikar; *Romanska arhitektura na Slovenskom*, str. 229).

" Ana Deanović; *Srednjovjekovna arhitektonska plastika u Stjepanovoj kapeli na Kaptolu*. Iz starog i novog Zagreba, II, 1960, str. 67-84.

tekt ponovno usudio izvesti svod. Poznato je u koliko je naših crkava barok ubacio svodove gdje su srednjovjekovni majstori zastali.¹³

Sv. Dimitrije je vrijedan spomenik naše srednjovjekovne arhitekture. Tvrđavni oblik govori o stoljetnim nedaćama stanovnika ovoga kraja. Nastao je kao tvrđava, a još ga je i naknadno trebalo utvrđivati. Dok izvana djeluje prvenstveno masom, premda zapažamo i brižno klesane detalje kontrafora i ugaonih kvadara, u interijeru nas iznenađuje brižnost i kvaliteta izvedbe pojedinosti, koje nadilaze prosječnu rustikalnu razinu.

To je primjer jednostavne, nasušno potrebne gradnje, izvedene ipak s toliko smisla i želje za estetskim osmišljenjem.

SUMMARY

ST. DEMETRIUS AT BRODSKI DRENOVAC

Mediaeval architecture has left in the continental Croatia a considerable number of sacral and secular monuments, especially of the Gothic period. Unfortunately the most important examples are only partially preserved (Topusko, Voćin, Kloštar-Ivanić, Oštarije). In the same time as the monuments attached to the main centres (Zagreb, Ilok, Slavonska Požega, Našice ...) there arised in the country a series of modest country buildings, which, however, represent true aesthetic surprises (St. Vuk at Vukovje, the tower-chapel at Bjelovarska Raca)-

St. Demetrius at Brodski Drenovac is a contribution to the substance for the completion of the artistic topography of northern Croatian regions. The life of the Slavic immigrants dates in the territory of Brodski Drenovac from the dark times of the Migrations, but Avars and Slavs followed the locality of the prehistoric man. He lived on the prehistoric ruin, which in the Mediaeval Age served as the base of the chapel of St. Demetrius. This church belongs to the series of Slavonic churches with cler fortified elements. The church-citadel acts as the compact whole though it was composed of three strong closed plastic bodies. In its construction several phases may be discerned. The very church with the steeple and the poligonal sanctuary showed indisputable Gothic elements. In the second phasis the tower over the sanctuary was constructed. Baroque elements belong to the third phasis, as well as the new vault in the sanctuary, the disposition of the

¹¹ Da je svod postojao, misli svakako i A. Horvat, vidi n. mj.

¹² Crkva je mogla biti utvrđena i poslije rekonkviste, na početku 18. stoljeća. Toranj crkve u Velikoj utvrđen je, na primjer, poslije polovice stoljeća, no kako u tom slučaju objasniti dobru tehniku pri izvedbi svodova,

a lošu kvalitetu zida? Moglo bi se možda spekulirati da je fortificiranje provedeno potkraj 17., a svod u toku 16. stoljeća. U 18. stoljeću puškarnice bi sigurno bile kruškolika oblika, poput puškarnica na tornjevima u Velikoj, Brdovcu i Stupniku.

altars. Finally, in a certain Neogothic moment the porch was connected. The slightly elongated aisle, the short sanctuary and the position of the steeple speak for the earlier date between the upper limit of Gothic Age. The Mediaeval steeples in our country — which could be considered as earlier — are situated just in front of the west façade. Romanesque as well as the preromanesque architecture in others Croatian regions shows this position as well, which may have reasons of a fortress too. The position in front of the west façade, in the axe of the building, corresponds to the romanese idea of the symmetry and the static balance, while the Gothic — with the greater accent of dynamics — put in our country the steeple in the corner between the aisle and the sanctuary, but the monuments, built between Gothic period and the very Baroque put the steeple in front of the west façade again. The position of the steeple of St. Demetrius then may speak for the early or very late date, but other elements demonstrate Gothic Age (the entrance of the church, the window of the south side of the sanctuary, the triumph arch, the cross section of the ribs of the ground floor of the steeple, and especially the cantilevers in the sanctuary).

Most probably St. Demetrius may be dated in the middle of the 14. century, and it is accordingly the very valuable monument of our Mediaeval architecture, the fortified form of which speaks of the centenary calamities of the inhabitants in this region of silvan slopes of the Dilj, near Orjava and the fertile valleys of this river, where in the 13. century the very important royal castrum existed.
